

Knjiga *Tuzlanski kraj 1851.-1991. Demografske i socijalne promjene*, spada u red historijskih monografija. Veoma je teško sastaviti naučnu knjigu iz lokalne historije. U pitanju je prikupljanje velikog broja podataka razbacanih i neregistrovanih, pa i neselektivno očuvanih. U narodnom ili kućnom pamćenju podaci su sačuvani sa mnogim dodacima ili sa izgubljenim dijelovima koji su činili njegovu cjelinu. Ne znajući za ovu tegobu, amateri se olahko laćaju sastavljanju lokalne historije, možda i zbog toga što školovani historičari zaobilaze ovu vrstu historijskih spisa, neopravdano, razumije se. Autori ove monografije su školovani historičari i do sada su objavili više historijskih studija. Prilikom rada na ovoj knjizi, služili su se historijskim metodama pri sakupljanju, selekciji i kritičkoj provjeri podataka. Napisana je tečnim stilom pa je tako prilagođena čitaocima svih stepena obrazovanja. Kao takva, ona obavezuje sve one koji se ubuduće osmjere da pišu o Tuzli da koriste podatke, ili da ih potvrde ili opovrgnu, ali je ne mogu zaobilaziti. ■

Galib Šljivo

Nebojša Popov, *Društveni sukobi - Izazov sociologiji. "Beogradski jun" 1968.*
Beograd: Službeni glasnik, 2008, 310 str.

Knjiga Nebojše Popova, doktora sociologije iz Beograda, predstavlja sociološku studiju značajnih historijskih događaja kao kulminacijskih trenutaka šireg društveno-političkog kretanja. Nakon sudjelovanja na kulturnoj manifestaciji "Sarajevska zima" u Sarajevu ove godine, potaknut "*pretjeranim improvizacijama i olakim sudovima*" autor se odlučio na objavljivanje ove knjige. Autorova prisnost sa temom i knjigom iznesena je u predgovoru u kojem je naznačeno da je on sudionik događaja 1968. godine koji su značajno utjecali na njegov život i naučni rad. Pred nama je drugo izdanje knjige jer objavljivanje već štampane knjige 1983. godine nije uspjelo. Proučavanje date teme autor smatra izazovom za sociologa jer je iskušenje sposobnosti i spremnosti poniranja u bitne tačke ukrštanja teorije i prakse prepoznatljive u "društvenim sukobima" u Jugoslaviji. Stoga, "društveni sukobi" nisu puki poremećaji stabilnosti društva, nego su odraz realnog života, odraz interesa, ideologije i identiteta društvenih grupa.

Okosnicu rada čine tri teme: a) heuristička predanost pristupa strukturi društva preko društvenih sukoba; b) industrijalizacija kao glavni pokretač strukturnih promjena i c) ishodi proučavanih sukoba i mogućih raspleta datih društvenih proturječnosti kao njihovog neposrednog izvora. U prvom poglavlju posebno su analizirani događaji studentskih pokreta u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu tj. junski sukobi u njihovoj najvišoj tački. Iz pregleda dešavanja na univerzitetima zaključuje se da su junski sukobi prostorno ograničeni na starije i veće univerzitete (Beograd, Zagreb, Sarajevo, Ljubljana), a djelovanje studenata više je u znaku reagovanja na dešavanja u Beogradu uz visok stepen solidarnosti i saglasnosti sa zahtjevima beogradskih studenata dok je metoda njihovog djelovanja naišla na blaže ili jače ograde.

Analizirajući dešavanja u Sarajevu autor se osvrće i na duži referat Milorada Ekmečića na zboru studenata i nastavnika Filozofskog fakulteta. Milorad Ekmečić između ostalog je rekao da se nacije tretiraju kao “*sve dinamičnije ćelije društva*” u kojem se formiranjem nove nacije ne omogućava nacionalna ravnopravnost jer je izgradnja “svoje nacije” stari buržoaski motiv koji omogućava postojanje stratuma iznad društva i radne mase.

Nakon detaljnog opisa događaja, autor u drugom poglavlju govori o procesu industrijalizacije društva kao sredstva razaranja staroga načina i uspostavljanja novog načina života tj. preduslova i uzroka za pojavu i jačanje “društvenih sukoba”. Retrospektivnom analizom društvenih procesa, autor predstavlja osnovne proturječnosti savremenog jugoslavenskog društva. Industrijalizacija se nameće kao najdaleko-sežniji proces pri proučavanju određenog historijskog totaliteta.

U trećem poglavlju autor govori o “društvenim sukobima” tj. socijalnim tendencijama u periodu od 1968. do 1972. godine kao i posljedicama dešavanja tih događaja, novim represijama i ponovnom jačanju političkog monopola.

Promatrani period autor naziva periodom emancipatorskih strujanja, demokratskih stremljenja u kojima se suprotstavljaju dvije struje. Prva, progresivna intelektualna i studentska struja koja ima za cilj širenje granica duhovnog stvaralaštva, slobode u svakidašnjem životu, sigurnosti i kreativnosti pojedinaca. Kao osnovni razlozi studentskog nezadovoljstva, neki često izostavljani, ističu se društveni problemi nejednakosti, nezaposlenosti, sputavanja demokracije i samoupravljanja, nedosljednost provođenja ekonomske politike i staleški problemi obrazovanja i studiranja. Beogradski studenti u “Proglasu” zahtijevaju dosljednu raspodjelu rada, određivanje najnižih i najviših ličnih dohodaka, ukidanje razlika koje počivaju na bilo kojoj vrsti monopola, nacionalizaciju neopravdano stečene imovine, ukidanje privilegija i strožije oporezivanje prihoda građana, rješavanje problema nezaposlenosti, reguliranje zapošljavanja mladih, zahtijevaju da se sistem samoupravljanja razvije na svim nivoima društva, od radne organizacije do federacije, te traže ostvarivanje svih sloboda i prava predviđenih Ustavom.

Na drugoj strani “društvenih sukoba” nalaze se zagovornici političkog monopola koji će se ubrzo naći u sukobu oko toga koji će oblik političkog monopola biti dominantan-država radnog naroda (staljinizam) ili nacionalna državnost (nacionalizam). Stoga, u uslovima “krize društva” (304) i suparništva birokratije, tehnokratije i sitne buržoazije “društveni sukobi” odvijaju se u dva pravca. Studentski pokret (1963-1974) kao samostalan činilac suprotstavlja se hijerarhiji u isto vrijeme kada se odvija sukob između “stare” i “nove” generacije političke elite. Autor insistira na “pažljivijoj analizi” i ističe da su društveni sukobi, izričito studentski pokret, u javnosti pogrešno predstavljeni i tumačeni te da nisu bili usmjereni na promjenu ili pluralizaciju vlasti već na “izmjenjenu datog života” jer “se radnička klasa nije mogla zadovoljiti samo prelaskom iz sela u grad, dobivanjem zaposlenja i izvjesnim poboljšanjem životnog standarda, već će u njih uključiti i težnje za demokratijom i slobodom, za korjenitijom izmjenom načina života” (169).

U sve izraženijoj krizi društva šezdesetih godina, u jeku opadanja demokratije, stvaraju se “vakuumi” u koje se naseljavaju različiti nacionalizmi. Jačaju ideologije nacionalne državnosti i u njima nastojanja ka “demonstriranju” federacije koje, prema mišljenju autora, podlogu imaju u nekim vidovima ekonomske nejednakosti između pojedinih regiona zemlje, a u izoštrenijem vidu najprije se javljaju u ravni kulture. Sporovi u kojima je obnovljen problem nacionalnog pitanja jesu sporovi koji su vođeni oko nacionalnih kultura. Prvi značajan spor jeste spor oko odbacivanja *Novosadskog dogovora o upotrebi srpsko-hrvatskog književnog jezika* i učestalijeg isticanja razlika između srpskog i hrvatskog jezika. Autor posebno govori o angažiranosti profesora Muhameda Filipovića u raspravi o nacionalnoj kulturi i jeziku. Filipović se jasno distancirao od unitarizma i istakao potrebu jasnog razlikovanja identiteta nacionalnog, kulturnog i jezičkog bića. On polazi sa stanovišta da je neophodno da se poštuje pravo na specifičnu tradiciju, jezik, historijsko i kulturno nasljeđe. Stoga, kao uporište za otpor tuđim državama, nacijama, kulturama i tradicijama Filipović predstavlja “bosanski duh”, specifičnost i bogatstvo povijesti i prostora Bosne i Hercegovine.

Nakon burnih dešavanja 1968. godine nastupa borba za “nacionalizaciju političkog monopola” i “restauracija monolitizma” u kojem se problemi demokratije i samoupravljanja ostavljaju po strani.

Činjenica jeste da studentski nemiri 1968. godine koincidiraju sa intenziviranjem nacionalističkih težnji u cijeloj zemlji, ali je vrlo malo elemenata koji ih mogu dovesti u vezu. Dešavanja u junu 1968. godine nemaju nacionalni predznak mada autor navodi da se u nekim sredinama beogradskim studentima pripisivala djelatnost za “srpsku, velikosrpsku i nacionalističku stvar”. Stoga se demonstracije u Beogradu 1970. i Zagrebu 1971. godine sadržajno i metodološki razlikuju od demonstracija iz 1968. godine.

“Nacionalizacija partije” u Hrvatskoj odvija se uz podršku studentske desnice koja je predstavljala udarni odred nacionalnog pokreta. Studentski pokret u Zagrebu svoj identitet izražava upravo na suprotstavljanju pokretu 1968. godine i javno izražavaju lojalnost politici nacionalnog partijskog rukovodstva. Autor citira Savku Dabčević - Kučar koja je izjavila da je 1971. godina - godina pretvaranja dotada prisilno zapretnih nacionalnih osjećaja hrvatskog naroda u golemu nacionalnu energiju. Međutim, ishod i jednih i drugih studentskih demonstracija, ma koliko se oni razlikovali, isti je.

“Restauracija monolitizma” započinje širokom kritikom studentske ljevice. Nebojša Popov ističe tzv. “sarajevski filozofski krug” kao najdosljedniji u kritici ljevice. U izmijenjenoj ideološkoj konjunkturi, teze Muhameda Filipovića o “bosanskom duhu”, “našem islamu” i “primitivnoj paganskoj ideologiji” smatraju se postojanjim i ispravnijim. Ipak, na drugoj strani, Fuad Muhić, također član spomenutog kruga, stoji na stanovištu partije i prihvata je kao jedini stožer historijskog totaliteta bez obzira na vrijednosni sud o njoj.

Takva “restauracija monolitizma” izmjestila je junske sukobe iz historijskog i socijalnog okvira i svela progresivna strujanja na pitanje krivice i kazne. Tri kanala društvene moći iskorištena su u kažnjavanju studentskog pokreta a to su partijski, samoupravni i državni. Prvo je usvojeno mjerilo po kojem kandidati za univerzitetskog nastavnika moraju zadovoljavati partijsku “moralno-političku” podobnost. Nametnuta je ograničena samouprava fakultetima i učinjen “obračun svim sredstvima sa takozvanom autonomijom Univerziteta i slobode naučne misli”. Nešto kasnije osam nastavnika i saradnika Filozofskog fakulteta u Beogradu smijenjeni su sa svojih profesionalnih poziva. Na taj način sukob između političkog i ideološkog monopola sa emancipatorskim tendencijama pomjeren je iz ravni politike ka sferi kulture. Naredni korak u uspostavljanju monopola vlasti bila je eliminacija slobode štampe koja je pored idejne i organizacione samostalnosti predstavljala treći stup studentskog pokreta. Štampa, koja je bila sredstvo komuniciranja a ne sredstvo informisanja, našla se pod snažnim političkim pritiskom od jeseni 1968. godine i studentski listovi će “gubiti perspektivu transcendiranja postojećeg” i “mijenjati čak i osnovna stajališta, dovijajući se unutar postojećeg” (241).

Neuspjeh studentskih demonstracija, “društvenih sukoba” može se pripisati uspjehu političkog monopola i vladajuće elite, ali prema mišljenju autora, događaji 1963-1974. godine samo su produbili socijalnu pat-poziciju tj. krizu društva. Represija vlasti 1968. godine onemogućila je demokratske reforme u društvu. Međutim, studentski nemiri 1968. godine snažan su talas promjena u znaku slobode u svakodnevnom životu ljudi koji je, nadasve, ostavio traga u kulturi.

Autor naglašava da je pojačan interes za događaje 1968. godine, posljedica novijih intelektualnih poduhvata koji dešavanja posmatraju iz šire historijske perspek-

tive. Stoga, ova knjiga, nastala deceniju poslije samih događanja, ima poseban značaj. Autorovo umijeće prelaska s teme na temu zahtijeva od čitaoca visoku koncentraciju pri čitanju knjige. Svestranost autora ogleda se u bogatstvu multidisciplinarnog pristupa što se očituje u poznavanju historijskog slijeda, ekonomske historije, sociološke teorije kao i filozofskih tumačenja društvenih formacija.

Iako je autor sudionik događaja u radu ne nalazimo autobiografske iskaze. Pri izradi knjige korištena je izvorna građa sastavljena od programskih dokumenata učesnika u sukobu, izvoda iz jugoslavenske štampe i drugih publikacija, kao i brojnih zbornika i članaka. Autor kaže da je nemoguće predstaviti svu složenost “društvenih sukoba” krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, stoga ni mi nećemo reći da smo u ovom prikazu predstavili sve orijentacione tačke u knjizi. Bogatstvo podataka, složenost i aktuelnost tematike kao i multidisciplinarni pristup problemu, predstavljaju osnovnu vrijednost knjige koja se nalazi pred nama. ■

Dženita Sarač

Dr. Jusuf Mulić, *Hercegovina*. (3 knjige). Mostar: Muzej Hercegovine, 2004 (2007), (542; 491; 522 str.)

U izdanju Muzeja Hercegovine u Mostaru objavljena je u dva dijela monografija *Hercegovina*, autora dr. Jusufa Mulića. Prvi dio, pod naslovom *Hercegovina - Feudalna oblast srednjovjekovne bosanske države*, objavljen je 2004. i odnosi se na feudalnu oblast srednjovjekovne države Bosne kojom su, u raznim granicama i pod raznim nazivima, od osnivanja do kraja njene opstojnosti upravljali pripadnici vlasteoske porodice Kosača. Drugi dio monografije odnosi se na Hercegovinu kao vojnu i upravnu jedinicu Osmanskog carstva, a podijeljena je u dvije knjige: jedna knjiga (*Hercegovina: Vojna i upravna jedinica Osmanskog carstva*), obuhvata događanja na području Hercegovine u XV i XVI stoljeću; druga knjiga (*Hercegovina: Vojna i upravna jedinica Osmanskog carstva*) objavljena je u Sarajevu, krajem 2007, a obuhvata period od početka XVII stoljeća do kraja osmanske vladavine.

Dr. Jusuf Mulić je rođen u Konjicu 1933. gdje je završio osnovnu školu i nižu realnu gimnaziju pa će ga ljubav prema užem zavičaju i njegovoj historiji trajno pratiti, iako ga je život odveo u druge naučne vode (završio je Poljoprivredni fakultet,